

per accidens. Quod maxime habet locum in rebus existentibus, et actu creatis; nam res secundum esse essentiae non habent actu causam exemplarem, sicut neque efficientem, habent tamen in potentia, et ideo si considerentur ut possibiles sunt, per se requirunt exemplaria, et ideas in primo artifice, quae unumquodque tale esse representent, quae esse potest, aut natura fieri postulat. Et hoc modo res omnes creatae, etiam secundum esse essentiae, per se primario postulant esse in divino intellectu, et habere conformitatem cum illo, tanquam cum primo artifice, a quo solo possunt ad esse perducere. Deus autem cum increatum ens sit, ad nullum intellectum potest habere hanc habitudinem; nihilominus tamen alia ratione potest dici per se habere conformitatem respectu proprii intellectus potius quam aliorum; quia per se et essentialiter postulat ut seipsum actu intelligat, sitque non solum intelligibilis, sed etiam actu intellectus a seipso, et suamet intellectio. Atque ita probata est conclusio quoad omnes partes ejus.

32. Sed objicis: ergo ratio veritatis transcendentalis non est una, sed multiplex, quia aptitudinalis vel actualis conformitas, et speculativa vel practica, valde diversae sunt. Secundo specialiter objici potest, quia veritas dicit relationem mensurati ad mensuram, saltem fundamentaliter; ergo non potest veritas rerum sumi in ordine ad intellectum creatum, cujus cognitio non est mensura veritatis rerum, sed per illas potius mensuratur. Unde argumentor tertio, nam cognitio est vera, quia conformatur rebus cognitis; ergo non possunt e converso res dici verae per conformitatem ad talem cognitionem; quia inter haec non est relatio mutuae seu similis comparationis, qualis est inter duo similia, sed dissimilis seu non mutuae comparationis, qualis est inter mensuram et mensuratum.

33. Ad primum aliqui non existimant inconveniens totum id concedere, quod in argumento inferitur; quia, cum haec tantum sint quaedam denominationes, quae ad modum relationum desumuntur seu explicantur, non est inconveniens ex variis capitibus et diversis considerationibus multiplicari. Imo, quidam etiam addunt, sub una ratione esse respectus reales, sub alia vero rationis. Quod saltem concomitanter probabile est, quamvis non sit verum formaliter. Melius tamen fortasse dicetur, illos omnes respectus sub uno adaequato contineri, seu ad unum revocari,

nimirum ad illam aptitudinem, qua unaquaeque res nata est veram sui aestimationem conferre; nam illam habet respectu cujuscunque intellectus, vel cognitionis, et supra illam nihil addit actualis conformitas, praeter denominationem seu coexistentiam cognitionis. Quod si inde resultet relatio, quando illa cognitio est practica, et causa rerum, illa supponit potius veritatem quam constituat, ut circa secundam opinionem ostensum est. Ad secundum respondetur, in rigore non esse necessarium ut ens dicatur verum in ratione mensurati per cognitionem, cui conformatur; alias non posset Deus verum ens dici, ut supra argumentabar, quia in ratione entis nullam habet mensuram nec secundum rem, nec secundum rationem; et ideo, ut 1 p., q. 14, latius dictum est, divina scientia non comparatur ad suam essentiam suamque ens, ut practica, sed ut speculativa tantum. Solum ergo in veritate cognitionis speculativae verum habet, quod ratio veri sumitur, in ratione mensurati; nam divina etiam scientia practica, ut practica est, vera est, quamvis ut sic non habeat rationem mensurati, sed potius mensurae. Unde ad tertium respondetur, negando consequentiam; quia ipsamet ratio veritatis non eodem modo dicitur de cognitione et de rebus; et ideo non est inconveniens ut secundum diversas habitudines conveniat cognitioni per conformitatem ad res, in quantum illas, ut sunt, representat, et rebus in ordine ad cognitionem, in quantum aptae sunt, ut in ratione objecti veram sui existimationem inducant.

34. Veritas transcendentalis non est mera denominatio extrinseca. — Dico ultimo, hanc veritatem transcendentalem non esse meram denominationem extrinsecam, quamvis includat aliquo modo seu connotet conjunctionem alterius rei, unde illa resultat. In hac conclusione differo ab opinione Cajetani; quamvis fortasse non tam sit differentia quam explicatio sententiae ejus. Probatur ergo ex dictis, quia veritas rei intrinsece includit entitatem ejus; ergo non est mera denominatio extrinseca. Antecedens patet ex definitionibus veritatis, quas tradunt August., Anselm. et Avicenna, et ex aliis supra adductis. Item, quia propter hanc causam entia fictitia non sunt vera entia, et longe aliter sunt intelligibilia, quam vera entia; nam haec ex se nata sunt apprehendi et cognosci prout sunt; illa vero minime, sed oportet ut artificio et vi intellectus aliqua realitatis specie, seu um-

bra induantur. Item hac ratione, quo res magis habet de entitate, magis etiam habet de hac veritate; et quod perfectius est ens, id ex se magis intelligibile dicitur. Unde ulterius argumentari possumus; quia esse intelligibile, non est mera denominatio extrinseca; ergo neque esse verum objective seu realiter. Antecedens patet, tum ex dictis, quod intelligibilitas sequitur entitatem rei; tum etiam quia objectum est natura prius potentia, et ratio illius; ergo supponitur in objecto aptitudo aliqua, ratione cujus aptum sit terminare actum potentiae, ut, verbi gratia, in colore et sono, respectu visus et auditus; ergo similiter in ente quatenus intelligibile est, non solum intelligitur facultas extrinseca, quae vim habet intelligendi, quamvis haec necessaria sit, sed etiam ex parte ipsius entis supponitur aptitudo intrinseca, ratione cujus potest actum hujusmodi terminare. Praeterea hoc confirmant, quae in favorem primae opinionis adducta sunt, et alia addemus sectione sequente.

Corollaria ex superiori resolutione.

35. *Increatum et creata entia quomodo vera.*

— Atque ex his intelligitur primo, quomodo esse verum conveniat omni enti reali, sive creato, sive increato; quia omne ens de se est aptum conformari intellectui; imo nullum est ens, quod non sit actu conforme alicui intellectui, saltem divino. Quo fit ut haec ratio veri primario conveniat primo enti, quod est Deus; quia per se et essentialiter includit cognitionem, et cum illa summam ac necessariam conformitatem habet; et quia per se (ut ita dicam) est ratio suae veritatis, et est origo et mensura omnis veritatis, quae in creaturis reperitur.

36. *Verum qualiter passio entis.*—Secundo intelligitur ex dictis, quomodo verum sit passio entis. Dicitur enim passio, non quasi sit realis proprietas distincta ex natura rei ab ente, sed latiori modo, solum quia est quoddam attributum, quod recipitur cum ente, et ab eo aliquo modo distinguitur, saltem secundum rationem seu connotationem. Primum constat, quia ostensum est omne ens esse verum. Constat item ex dictis, omne verum, eo modo quo a nobis explicatum est, esse ens reale; quia, licet entia rationis, eo modo quo cognoscuntur, dici possint habere conformitatem cum intellectu, tamen, quia ex se non habent intelligibilitatem, neque entitatem in qua fundetur illa conformitas, ideo

neque veritatem habent, quae est passio entis. Maxime cum ostensum sit hanc veritatem dicere entitatem ipsam ut conformem. Altera vero pars de distinctione satis etiam est ex dictis explicata. Neque contra illam procedunt, quae circa tertiam opinionem Cajetani objiciebamus, quia non asserimus solam denominationem esse proprietatem, sed ipsam entitatem sub tali ratione conceptam. Quo fit ut per hoc veri attributum nulla nova perfectio aut realis ratio in ipso ente explicetur, sed solum declaretur amplius ipsamet ratio entis per habitudinem ad cognitionem, eo modo quo a nobis explicata est. Et, quia haec habitudo accidit quodammodo ipsi enti ut sic, et est aliquo modo saltem secundum rationem posterior illa (quamvis semper sit cum illo conjuncta), ideo verum, quod per hanc habitudinem declarat naturam entis, attributum seu proprietas ejus dicitur.

37. *Aristotelis dictum explicatur.*—Tertio intelligitur ex dictis, quo sensu dictum sit ab Aristotele, in fine lib. 6 Metaph., verum non esse in rebus, sed in mente; loquitur enim de veritate complexa, quae est in compositione mentis, et de alio esse vel non esse, quod per hujusmodi complexionem significatur, et ad ejus veritatem requiritur. Nam, quia veritas est speciali modo in compositione et divisione intellectus, ut supra dixi, ideo veritas quasi per antonomasiam vel analogiam specialiter dici solet de illa veritate, quae est in compositione et divisione, quae in negationibus et affirmationibus aequae reperitur, et per se non requirit reale esse, sed quale per complexionem significatur.

SECTIO VIII.

An veritas per prius dicatur de veritate cognitionis quam de veritate rei, et quo modo.

1. *Dubitandi rationes.*—Diximus veritatem in rebus et in cognitione reperiri; explicare ergo oportet quo ordine ac modo utrisque conveniat, quod etiam conferet, ut amplius explicata maneat veritatis transcendentalis ratio. Videtur ergo prius convenire veritatem rebus quam cognitioni. Primo quidem quia verum est objectum intellectus; ergo ante omnem actum intellectus supponitur veritas; ergo prius est veritas in rebus quam in cognitione. Secundo, quia veritas rerum universalior est, cum sit transcendens; ergo est prior, quia universaliora priora sunt natura sua. Immo ~~quod~~ sit verum converti cum

ente reali, et ipsi conceptus mentis entia realia sint, non alia ratione videntur esse veri, nisi quatenus entia sunt; ergo veritas rerum de se communior est, et prior quam veritas cognitionis. In contrarium autem est, quia omnes auctores sentiunt, verum esse quid analogum, cujus principale analogatum est veritas cognitionis, ex Aristotele, 6 Metaph., in fine, dicente veritatem esse tantum in intellectu formaliter et proprie, in rebus autem ut in causa, ut etiam dicit 9 Met., c. 12. In vocibus autem dicitur esse tanquam in signo, quatenus verum vel falsum significant, ut dicitur 1 Perih., c. 4.

Opiniones variae.

2. Est igitur multorum sententia, veritatem primo ac praecipue reperiri in cognitione, secundario vero in rebus: imo in sola cognitione esse intrinsece ac formaliter, in rebus autem causaliter seu objective. Ita ut, sicut sanum est analogum attributionis, quod de uno tantum analogato dicitur intrinsece ac formaliter, de aliis vero per solam denominationem ab illo, ita verum sit analogum attributionis ejusdem omnino rationis, quod de cognitione dicitur formaliter, quia vera est, de rebus vero solum denominatione sumpta a veritate cognitionis, quatenus causa illius sunt. Sicut etiam dicitur de veritate locutionis, solum quatenus est signum illius. Ita sentit Cajet., praecedente sectione citatus. Et videtur sumi ex D. Thoma, dict. q. 16, 1 p., art. 1, 3 et 6, et q. 1 de Verit., art. 3, et super citata loca Arist. Et declarari amplius potest ex ipsa veri definitione, prout his omnibus applicatur. Cognitionis enim dicitur vera, quatenus est conformis rei quam repraesentat, non ut res ipsa vera est, sed ut talis est, qualis mente concipitur, et affirmatur seu negatur, ut notavit D. Thomas, dict. quaest. 16, art. 1, ad 3. Res autem dicitur vera, quatenus conformis vel conformabilis est vero conceptui, quem aliquis intellectus habet, aut habere potest de tali re. Ergo signum est rationem veritatis per se reperiri in cognitione, in rebus vero non nisi per denominationem ab illa, et nullam esse rationem veri, utriusque communem. Simili enim ratione concludimus, veritatem in vocibus solum analogice ut in signo reperiri, quia non sunt verae, nisi quatenus veram cognitionem significant. Tandem ex modo ipso loquendi et concipiendi omnium, videtur posse hoc satis confirmari; omnes enim, simpliciter loquendo, veritatem

attribuunt iudicio intellectus, rebus autem non nisi secundum quid; et ideo simpliciter dicimus intellectum esse verum; alias vero res non dicimus simpliciter veras, sed cum addito, verum aurum, vel quid simile.

3. Alii vero distinctione utuntur. Nam duobus modis denominari possunt res verae: uno modo, ut mensura cognitionis; alio modo, ut mensurata per cognitionem. Priori modo dicuntur res verae, ut objecta speculativae cognitionis, quatenus vel conformantur, vel aptae sunt conformari veritati illius; quia objectum est mensura talis cognitionis, praesertim si sit objectum primum illius. Quod dico propter cognitionem quam Deus habet de essentiis creaturarum, a quibus non mensuratur, ut supra dixi, quia non respicit illas ut primum objectum, sed ut secundarium, in primario eminenter contentum, a quo proxime illa cognitio quasi mensuratur. Imo addit Aegid., Quodlib. 4, q. 7, neque cognitionem, quam Angelus habet de sole, verbi gratia, et aliis rebus quarum habet inditas species, proprie mensurari ab illarum objectis, sed ab ideis divinis a quibus illae species profluxerunt, de quo alias; nunc enim satis est quod hujusmodi res dicantur verae, quatenus adaequari possunt intellectui humano, ut mensura ejus. Posteriori autem modo dicuntur verae omnes res, quae ab intellectuali exemplari seu idea manant, illique conformantur tanquam suae mensurae. Dicunt ergo veritatem aequae primo dici de omni adaequatione mensurati ad mensuram, quae inter rem et intellectum seu cognitionem invenitur, sive illa sit cognitionis, sive rei; de adaequatione autem mensurae ad mensuratum, sive sit cognitionis, sive rei, non dici vere ac proprie quod sit veritas, sed ad summum dici posse per praedictam analogiam attributionis. Fundamentum hujus sententiae solum est, quia veritas, ut nomen ipsum praese fert, dicit relationem mensurati; nam dicit conformitatem intellectus ad rem; quod enim alteri conformari debet ut verum sit, respicit illud ut mensuram.

4. Juxta quam sententiam sequitur primo, Deum in ratione entis non esse verum, sed solum in ratione scientiae seu scientis speculative; quia in quantum est ens, non habet mensuram suae veritatis, et sui esse nec conformatur alicui intellectui etiam proprio ut mensuratus ab illo, ut supra dictum est. Nisi velit quis negative explicare Deum esse verum, quia non est alicui mensurae seu ideae

difformis, ut in simili explicuit D. Thomas, dict. q. 16, art. 3, ad 2. Sequitur secundo, divinam scientiam ut practicam non esse veram, simpliciter loquendo, quia ut sic non est mensurata, sed mensura rerum. Sequitur tertio, essentias creaturarum secundum esse essentiae consideratas non posse veras dici simpliciter, sed tantum per praedictam analogiam, quia non habent mensuram in ratione essentiae. Sequitur quarto, absolute loquendo, non esse ordinem prioris et posterioris inter veritatem rerum et cognitionem, sed inter veritatem mensurae et mensurati; quia haec, sive in rebus sive in cognitione existat, dicitur esse propria et formalis veritas; illa vero, tam in rebus quam in cognitione, dicitur non esse veritas, sed solum relatio mensurae, quae per analogiam intendum dicitur veritas. Et hanc opinionem videntur sequi multi ex modernis scriptoribus.

5. Tertia opinio esse potest, aliud esse loqui de prima origine seu impositione hujus vocis verum seu veritas, aliud de proprio significato, quod jam de facto habet. Nam priori modo est quidem verum, per eam vocem primo significatum esse veritatem cognitionis, seu compositionis et divisionis, quia illa est nobis notior; nihilominus tamen jam vocem illam extensam esse, non per metaphoricam translationem, sed per proprietatem, ad significandam veritatem rerum, quae in ratione etiam veritatis perfectior esse potest, quam veritas cognitionis. Sicut dicere solent Theologi, nomina paternitatis, aut misericordiae, vel similia, primo esse imposita ad significandas has proprietates in creaturis; deinde vero extensa esse ad significandas similes proprietates Dei, non per metaphoram, sed per summam proprietatem, et analogiam, in qua primum ac praecipuum analogatum est Deus, ut habens hujusmodi proprietates. Fundamentum hujus sententiae est, quia tam perfecta et propria est adaequatio rei ad intellectum, sicut est adaequatio intellectus ad rem; ergo ex hac parte nihil obstat quominus ratio veritatis aequae conveniat utrique. Rursus, quod haec adaequatio sit per modum mensurae vel mensurati, nihil refert videtur quominus utroque modo possit et nomen et rationem veritatis obtinere: tum quia nulla sufficiente ratione probatur; rationem veri intrinsece dicere ac postulare rationem mensurati, neque ex communi definitione veritatis id colligitur, sed potius contrarium; dicitur enim *conformitas inter rem et intellectum*; ubi nihil dici-

tur de conformitate per modum mensurae, vel mensurati. Imo ut notavit D. Thom., locis supra citatis, ex vi illius definitionis non magis dicitur veritas, conformitas intellectus ad rem, quam conformitas rei ad intellectum. Tum etiam quia illa ratio mensurae et mensurati nihil addit in uno extremo potius quam in alio, nisi vel denominationem sumptam ex causalitate aliqua ejus rei, quae mensura dicitur, ad rem quae dicitur mensurata, vel ordinem aliquem transcendentalem, secundum quem una res ordinatur ad alteram potius quam e contrario, ut scientia ad scibile potius quam e contrario, ut scientia ad scibile potius quam scibile ad scientiam. Sed hi respectus non mutant veritatem seu proprietatem adaequationis seu conformitatis, quae per se tantum ad rationem veritatis requiritur. Ut, verbi gratia, si res arte facta comparatur ad intellectum artificis, a quo processit, et ad intellectum alterius, qui perfecte concipit rationem et ideam talis artificii, nihil influendo, neque causando in illud, certe artificium in re aequae conforme est uni et alteri intellectui; ergo aequae verum est respectu utriusque, etiamsi ad unum habeat relationem effectus, et non ad aliud.

6. Atque huc accedunt ea, quae ex secunda sententia consequi inferebamus; quae, quia per se inconvenientia videntur, suadent non pertinere ad rationem veritatis differentiam hanc formaliter ac per se. Seclusa autem hac differentia, nihil est cur non possit ratio veritatis in omnem adaequationem inter rem et intellectum convenire, sive illa sit inter intellectum et rem, sive inter rem et intellectum, et sive sit inter mensuram cum mensurato, sive inter mensuratum cum mensura, sive inter ea quae neutram rationem inter se habent, ut de essentiis creaturarum ut sic, et de scientia Dei creaturarum speculativa dicebamus. Imo neque sufficiens ratio analogiae videtur posse assignari inter veritatem rei et cognitionis, tum quia licet nomen veritatis primum sit a nobis inventum propter cognitionem, non tamen inde fit analogice dici de veritate rerum, ut explicatum est; tum etiam propter ea quae in sectione praecedenti circa opinionem Cajetani proposita sunt, quibus ostendi videtur, veritatem rerum non posse in sola extrinseca et metaphorica denominatione consistere.

Questionis resolutio.

7. Veritas compositionis et divisionis non est transcendentalis. — Ex his opinionibus ali-

quid, quod ad quæstionem hanc explicandam conferat, sumere possumus. Ut tamen resolutio, quæ nobis verior videtur, intelligatur, advertendum est quod supra diximus, veritatem specialiori modo reperiri in compositione et divisione, quam in simplicibus, aut conceptibus, aut rebus. Veritas autem illa specialis, quæ est in compositione et divisione intellectus, revera non est veritas transcendentalis illius actus seu iudicii, quod in compositione et divisione verum denominatur. Quod sic patet, nam veritas transcendentalis cum sit suo modo propria passio entis, est immutabilis et inseparabilis ab ente; illa autem veritas quæ est in compositione est separabilis ab illa, quantum est ex ratione sua, quia interdum separatur, quando, manente eodem iudicio, res iudicata mutatur, incipitque aliter se habere quam iudicetur, cum antea conformitatem cum iudicio haberet. Quod si interdum hæc veritas est immutabilis, ex eo provenit, quod res circa quam iudicium versatur, immutabilis est vel simpliciter, vel prout sub iudicium cadit.

8. *In compositione, cum veritate aut falsitate ejus stat semper transcendentalis veritas.* — Atque hinc intelligere licet, in hocmet iudicio seu actu compositionis et divisionis, duplicem veritatem reperiri, unam transcendentalem, aliam specialem, quam veritatem cognitionis seu accidentalem vocare possumus, alii formalem appellant. Quod sic declaratur et probatur, nam quando iudicium mutatur de vero in falsum, amittit aliquam veritatem, et non amittit omnem, sed aliquam necessario retinet; ergo duplicem habebat. Major per se nota est, nam falsitas, cum sit veritati contraria, aliquam veritatem ab actu excludit, cum de vero in falsum mutatur. Minor autem patet, quia verum cum ente convertitur, ut diximus; sed illud iudicium, quod de vero in falsum mutatur, manet nihilominus reale iudicium et reale ens; ergo necesse est ut verum etiam maneat transcendentali veritate. Quæ in hoc consistit, quod in ratione iudicii intellectus ille actus habet veram essentiam, et speciem iudicii, et conformitatem cum proprio conceptu seu idea intellectualis iudicii. Quod in vocali propositione commode explicari potest; hæc enim enunciatio, Omnis homo est albus, vel alia similis, si in ea consideres conformitatem ad rem quam significat, non habet veritatem, sed falsitatem, et hoc sensu non vera, sed simpliciter falsa vocatur; si vero in ea consideres defini-

tionem seu essentiam propositionis, et conformitatem quam habet cum regulis artis dialecticæ, seu cum idea propositionis, intelligitur habere suam veritatem quasi transcendentalem, secundum quam dici potest esse vera propositio, eo modo quo aurum dicitur verum aurum, et eo modo quo syllogismus dicitur verus syllogismus, si bona sit illatio, etiam si falsum concludat.

9. *Vocis, veritas, primæva significatio.* — Hæc igitur distinctione constituta, censeo imprimis, veritatem in primæva significatione dictam esse de veritate cognitionis, quæ in compositione ac divisione specialiter reperitur. Hoc probant omnia supra adducta; hæc enim ratione Aristoteles sæpe dixit, veritatem esse in intellectu seu in compositione et divisione. Item propter hanc causam iudicium habens hanc veritatem simpliciter verum dicitur. Si autem illa careat, dicitur simpliciter falsum, etiamsi veritatem transcendentalem modo a nobis declarato habeat. Denique ratio esse videtur, quia hujusmodi veritas nobis est notior, magisque formaliter est in cognitione nostra, ut in superioribus explicatum est.

10. *In primæva significatione veritas potest realia et rationis entia extrinsece denominare.* — Secundo censeo, res cognitæ posse ab hac veritate cognitionis per extrinsecam analogiam ac denominationem dici veras, non tamen secundum hanc rationem aut denominationem sumi verum, cum dicitur esse passio entis. Prior pars probatur ex adductis inter referendam primam sententiam, et opinionem Cajetani secunda sectione tractatam. Declaratur etiam illo exemplo de sano; nam, sicut sanum dicitur, et quod habet sanitatem, et quod causat et significat illam, ita in præsentem verum dici potest et iudicium habens hanc veritatem, et vocalis propositio illam significans, et res ipsa, quatenus causat, vel fundat illam. Unde hoc etiam confirmat usus; non solum enim dicimus esse verum iudicium, quo credimus Deum esse trinum et unum, et similiter veram esse propositionem, qua id affirmamus, sed etiam hoc ipsum, Deum esse trinum et unum, verum esse; quam veritatem solum habet illa res prout est objective in intellectu, id est, quatenus complexe cognoscitur, et vere ac sicut est iudicatur; et de hujusmodi vero, seu denominatione veri, dixit etiam Aristoteles non esse in re, sed in intellectu. Unde hæc denominatio veri etiam non entibus convenit; sic

enim verum esse dicimus, et chymeram esse ens fictum, et hominem non esse equum. Atque hinc patet posterior pars, quod hæc denominatio non sit veritas, quæ est passio entis. Et hoc etiam confirmat illa ratio, quod verum est objectum intellectus; nam, licet quidam dicant veritatem esse conditionem tantum objecti intellectus, non antecedentem, sed consequentem potius actum intellectus, ut videre licet in Toletto, 3 de Anim., q. 20, tamen hoc modo valde improprie diceretur verum objectum intellectus; quia objectum potentiæ passivæ ut sic supponitur ad actum, et ideo conditiones illæ, quæ sunt propriæ objecti, debent supponi, non subsequi; ergo verum prout dicitur esse objectum intellectus, non est quatenus ab ipsomet actu denominatur, sed secundum aliquam aliam rationem, secundum quam possit antecedere actum. Hoc denique confirmant ea, quibus supra probatum est veritatem transcendentalem non consistere in sola hac extrinseca denominatione.

11. *Translatio vocis, veritas.* — Tertio itaque censeo, ab hac veritate cognitionis translatum esse hoc nomen veri, ad significandam hanc proprietatem cujuslibet entis realis, quæ est conformitas cum intellectu, actu vel potentia concipiente rem sub tali ratione entis realis. Hoc patet ex dictis, et a sufficiente enumeratione. Dices, hanc denominationem in nullo differre ab illa denominatione extrinseca, qua res dicitur vera, quia fundare potest vel causare veritatem intellectus. Respondetur negando consequentiam, quia illa denominatio præcise sumitur ex veritate extrinseca, ut denominante objectum, seu causam suam; hæc autem veritas rerum non sumitur ex illa denominatione, sed ex ipsa rei entitate, ut habente conformitatem ad aliud. Itaque, sicut cognitio, vel iudicium dicitur verum, quia conforme est ipsi esse, vel non esse rei, et tamen non denominatur verum a veritate ipsius rei, sed a suo esse, connotando simul esse ipsius objecti tale, quale per iudicium representatur, ita in præsentem res dicitur vera, quia habet esse conforme seu conformabile tali conceptui, quæ denominatio non sumitur extrinsece a veritate conceptus, sed ab intrinseca entitate, ut est sub habitudine, vel quasi habitudine ad aliud. Confirmatur ac declaratur primo; nam, sicut in relativis hoc album, verbi gratia, dicitur simile alteri, non per extrinsecam denominationem a similitudine, quæ in alio est, sed

quia habet in se relationem qua tendit in aliud, vel quia habet in se talem qualitatem, qualis in alio est, ita in præsentem potest facile intelligi, rem dici veram propter conformitatem cum intellectu, quamvis non denominetur extrinsece a sola veritate intellectus. Tandem, si mente præscindamus veritatem cognitionis a representatione ideæ vel conceptus, adhuc res denominaretur vera per conformitatem ad ideam sic representantem; ergo hæc denominatio formaliter non sumitur ab ipsa veritate intellectus.

12. *Veritas de veritate cognitionis, ac rei, qua analogia dicatur.* — Unde ulterius colligo, verum, prout dicatur de veritate compositionis aut divisionis, et de veritate rerum seu transcendentali, non dici proprie secundum aliquam analogiam attributionis sumptam ab aliqua forma, quæ intrinsece conveniat alicui analogatorum, aliis vero extrinsece, quia, ut ostensum est, non intercedit in præsentem hujusmodi denominatio. Videtur ergo hæc vox æquivoce dici sub his duabus rationibus, vel ad summum, secundum analogiam proportionalitatis. Quia hic etiam non videtur intercedere unus conceptus objectivus secundum unam aliquam communem rationem; nam, ut explicuimus, longe alia est ratio veritatis in compositione et divisione, quam sit in aliis rebus. Solum ergo relinqui potest quædam proportionalis analogia, quæ in hoc consistit, quod, sicut veritas compositionis requirit illam conformitatem inter esse rei et iudicium, ita veritas transcendentalis requirit talem rei entitatem, quæ adæquare possit proprio conceptui, seu ideæ, aut intellectuali representationi talis rei. Hujusmodi autem analogia nihil obstat quominus verum transcendens possit esse proprietas entis, quia, licet translatio nominis ex illa proportionalitate sumpta sit, non tamen formaliter significat illam, sed proprietatem, in qua illa considerari potest. Sicut in sano præter analogiam attributionis supra declaratam intelligi potest alia proportionalitatis, secundum quam pomum, in quo nihil est corruptum, sanum dicitur, quia, sicut sanitas animalis consistit in debita humorum proportionem ac dispositionem, ita pomum dicitur sanum, quia habet debitam omnium suarum partium dispositionem; et tamen sanum sub hac significatione proprietatem aliquam, seu intrinsecam perfectionem pomi significat, scilicet, integritatem seu incorruptionem ejus. Sic igitur verum quamvis per aliquam analo-

giam proportionalitatis translatum sit ad veritatem rerum significandam, nihilominus proprietatem ipsius entis significare potest.

13. Quod autem dicimus de veritate rerum, intelligendum etiam est de veritate, quæ attribuitur sensibus, aut simplicibus mentis conceptibus; imo et de veritate ipsius compositionis, quatenus in ea aliqua ratio entis consideratur; nam in his omnibus veritas est ejusdem modi seu rationis cum veritate transcendentali, et proprie consistit in adæquatione talis rei ad ideam, vel relationem quæ de illa formari potest, quamvis in sensu vel intellectu per ordinem ad objecta interdum explicetur, quia objectum est veluti forma actus, vel conceptus, qui ab illo sumit speciem. Et sæpe hæc veritas transcendentalis per intrinseca principia, et præsertim per formam explicari solet, sicut dicitur vera paternitas, quæ ad verum filium a se genitum terminatur, quamvis formalis ratio veritatis, etiam in paternitate ipsa, in adæquatione ad intellectum consistat.

Solventur rationes dubitandi in principio posita.

14. Ultimo ex his satisfactum est rationibus dubitandi in principio positis; nam priores probant veritatem transcendentalem secundum se esse priorem, non tamen quod hæc vox primo sit imposita ad illam significandam. Et hoc item probant rationes secundo loco factæ de veritate cognitionis. Quæstio autem, quæ ibi attingitur de vero, quomodo sit objectum intellectus, non est propria hujus loci, sed in materia de anima explicanda est, quanquam in re facilius sit ex dictis expositio. Nam si sit sermo absolute de intellectu, non aliter verum dicitur objectum ejus, quam ens; solum enim nomine veri significatur aptitudo illa, vel proportio quæ est in ente, ut intelligi possit; quatenus enim tale est, ut adæquationem habere possit eum aliquo conceptu, eatenus terminare potest intellectus actum, esseque objectum illius. Unde e contrario intellectus tunc rem intelligit, quando illum conceptum format, cui res illa adæquari potest, et ideo dicitur intelligere illam ut veram. Et hoc modo veritas dicitur esse conditio necessaria in objecto intellectus, de qua re legi potest Cajetanus, 1 part., quæst. 16, art. 3, ad 3, et 2. 2, quæst. 1, art. 1; et Capreolus, in 1, dist. 2, art. 1; Ægidius, Quodlib. 4, quæst. 20. Si vero sit sermo de intellectu ut proprie judicante, seu ut com-

ponente et dividente, sic verum dicitur objectum intellectus, quia, eo modo quo dicitur esse veritas in compositione, nunquam intellectus præbet assensum suum, nisi cognoscendo veritatem, seu conformitatem unius rei, seu conceptus ejus ad aliam in actu exercito, cognoscendo, inquam, vel saltem existimando se cognoscere, et hoc modo dicitur intellectus semper assentiri sub ratione veri, et verum esse proprium objectum judicii seu assensus intellectus.

DISPUTATIO IX.

DE FALSITATE SEU FALSO.

Quamvis falsitas non attribuatursenti ut proprietas ejus, tamen, quia veri ali opponitur, et oppositorum eadem est scientia, unumque eorum ex alio amplius manifestatur, ideo de falsitate breviter hoc loco disserendum est, de qua eadem fere quæ de veritate inquiri possunt; tamen, suppositis quæ de veritate diximus, una fere aut altera dubitatione omnia poterunt comprehendi.

SECTIO I.

Quidnam et ubi sit falsitas, et an sit entis proprietas.

1. *Falsitas est.* — Principio, quod falsitas aliquid sit et alicubi inveniatur, aut saltem quod ad hunc modum a nobis concipiatur, constat ex communi modo loquendi de rebus, et de sermonibus et judiciis rerum; dicimus enim et iudicium seu compositionem aut divisionem falsa esse, et locutionem similiter, et res etiam aliquas falsas denominamus, ut aurichalcum dicimus esse falsum aurum; hæc autem denominationes ab aliqua forma, seu quasi forma desumuntur, et de hac investigamus quid sit. Ut autem hoc commodius fiat, prius declarare oportet an hæc falsitas vere ac proprie attribuaturs rebus, eodem modo quo veritas; simulque explicandum est an vere ac proprie attribuaturs conceptibus simplicibus intellectus, et consequenter actibus etiam sensuum, vel in sola compositione aut divisione proprie inveniatur.

Variae opiniones circa quid sit.

2. Prima opinio asserit falsitatem non minus proprie reperiri in rebus aut conceptibus simplicibus, quam veritatem. Ita sentiunt nonnulli moderni, super primam partem D.

Thomæ, q. 17. Et probatur primo ex Aristotele, 2 de Anim., c. 7, dicente sensum non falli circa proprium sensibile, circa commune autem posse decipi; ergo supponit esse posse falsitatem in sensu, saltem quoad aliquos actus vel aliqua objecta ejus, cum tamen omnes actus ejus simplices sint; et lib. 3, text. 161, imitans priorem sententiam, ait sensum, vel non falli circa proprium sensibile, vel raro; ponit ergo in illo falsitatem, et idem ait ibi de phantasia. Unde D. Thomas, 1 p., q. 17, art. 2, exponit, quod Aristoteles ait, sensum circa propria sensibilia non habere falsam cognitionem, intelligendum esse per se, et ut in plurimum; nam per accidens, et in paucioribus, etiam in cognitione proprii sensibilis potest in sensu esse falsitas. Atque idem argumentum sumi potest ex parte intellectus, in cujus simplici cognitione, qua apprehendit seu cognoscit quod quid est, negatur esse falsitas, 3 de Anim., text. 21 et 51, et 9 Metaph., text. 22, per se et ut in plurimum; tamen ex accidenti et in paucioribus non repugnat in eo reperiri, ut D. Thomas ibi indicat, et 1 cont. Gent., c. 59 et 60. Secundo argumentor ratione, quia oppositorum eadem est ratio; ergo, sicut veritas consistit in conformitate et adæquatione, ita falsitas in difformitate; sed, sicut conformitas reperitur non solum inter cognitionem complexam et rem, sed etiam inter conceptus simplices et res, ita reperitur difformitas non solum in compositione aut divisione, sed etiam in simplicibus, tam rebus quam conceptibus; ergo. Minor probatur, et primo in cognitione simplici; nam illam imperfectio, quæ solet esse radix deceptionis et difformitatis in iudicio complexo, inveniri potest in simplici cognitione, tam sensus quam intellectus, nimirum, quod species objecti imperfecte imprimatur; hæc enim est prima radix omnis deceptionis; nam potentia de se sufficiens esset, si objectum per speciem sufficienter applicaretur et uniretur; hæc autem radix communis est tam simplici operationi quam compositæ. Imo, tota deceptio in compositione solet ex eo provenire, quod conceptus simplices difformes sunt rebus ipsis; invenitur ergo difformitas in his conceptibus, et consequenter etiam falsitas.

3. Rursus, quod in rebus etiam inveniatur falsitas, patet in his præcipue quæ arte fiunt; nam sæpe sunt difformes suæ regulæ et ideæ; ergo sub ea ratione habent falsitatem. Idemque reperitur in aliquibus effectibus naturali-

bus, qui dicuntur monstra, seu peccata naturæ; nam discrepant ab idea seu regula, quam deberent causæ secundæ naturales imitari, et ad eam suos effectus conformare. Quomodo etiam actio humana, quæ deviat a divinis regulis, mendacium appellari solet, Psal. 4: *Ut quid diligitis vanitatem et queritis mendacium?* Sicut e contrario operatio conformis prudentiæ, seu regulæ divinæ, vocari solet veritas, Joan. 3: *Qui facit veritatem, venit ad lucem.* De qua Paulus, ad Ephes. 4: *Facientes veritatem in charitate crescimus.* Atque in hunc modum de conformitate et difformitate rerum ad intellectum philosophatur D. Thomas, dict. q. 17, art. 1, significans, tam esse propriam falsitatem rerum hanc difformitatem, sicut est veritas illa conformitas.

4. Quod si objicias, nam sequitur falsitatem esse ponendam inter proprietates entis, sicut veritatem, negatur consequentia, quia non omne ens est falsum; omne autem ens est verum; nam Deus nullo modo falsus appellari potest, neque in ratione entis, neque in ratione Dei, aut alicujus entis in particulari; imo nec res creatæ omnes possunt falsæ nominari, quia ea, quæ a Deo fiunt, si immediate ab eo fiunt, non possunt ab ejus arte discrepare; si autem fiunt ab ipso mediis causis secundis, licet possint discrepare ab una regula, vel idea divina, ad quam causæ secundæ conformari deberent in agendo, tamen, prout ab ipso Deo procedunt, discordare non possunt ab illa regula et idea per quam Deus operatur, quando in illas influit, et hoc modo habent veritatem.

5. Secunda sententia negat, in simplicibus, vel conceptibus, vel rebus, esse falsitatem, sed solum in compositione et divisione, quod sentit Alber., 2 de Anim., tract. 3, c. 5; et ibi Apollinar., q. 13; Ægid., Quodlib. 4, q. 7; Ferrar., 1 cont. Gent., c. 59; Fonsec., 4 Metaph., c. 2, q. 6, sect. 1. Et hæc sententia est magis consentanea Aristoteli et D. Thomæ, citatis locis, et mihi videtur etiam verior, si de falsitate in eo rigore et proprietate loquamur, qua in præcedenti disputatione de veritate locuti sumus.

Falsitas rebus attributa, quid.

6. *In ordine ad divinum intellectum nulla in rebus falsitas.* — Ad quod explicandum dico primo, in rebus extra intellectum non esse propriam et rigorosam falsitatem, sed vocari falsas res per quamdam metaphoram